

General-pukovnik
SAVO DRLJEVIĆ

Iskustva iz prakse Prve armije u prvim danima poslije njenog formiranja

U uvodnom izlaganju na sintetizovan način izložene su okolnosti koje su uslovile dalji razvoj Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije i njeno prerastanje u novi, kvalitativno viši oblik organizacije, stvaranja strategijskih formacija — armija. Ukazao bih na neka iskustva iz konkretne prakse Prve armije, tj. iz prvih dana njenog stvaranja, koja bi pokazala u čemu je suština tog novog kvaliteta, i kako se taj proces prelaska iz nižeg u viši oblik organizacije odvijao.

Ako je ocjena da je beogradska operacija najveće dostignuće snage i umijeća Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije objektivna, a smatram da jeste, onda je tačna konstatacija da smo već tom operacijom ostvarili jedan nov kvalitet u izvođenju dejstava u sadejstvu sa jednom savremenom armijom — Crvenom armijom. Borci i starješine divizija Prve armijske grupe u praksi, u višednevnim bojevima, ostvarili su tijesno sadejstvo sa tenkovskim, artiljerijskim, inžinjerijskim i drugim jedinicama jedne moderne armije, i iz te operacije izašli su obogaćeni novim i dragocjenim iskustvom. U prvim dejstvima u Sremu, u novembru-decembru 1944. godine, sadejstvo sa jedinicama Crvene armije nastavljeno je, prvo sa 19. streljačkom divizijom, a zatim sa 68. streljačkim korpusom (komandant general Škodunović), tako da su ta iskustva postala još bogatija, a posebno na nivou štabova.

U tom periodu (novembar-decembar) pred sve štabove i jedinice Prvog proletarskog korpusa postavljeni su izuzetno složeni i važni zadaci: obuka novih boraca, reorganizacija jedinica i njihovo

preoružavanje. Naravno, sve to se moralo izvršiti, uslovno rečeno, u hodu, kao »uzgredni« posao, uz obavljanje prvenstveno osnovnih zadataka — svakodnevne borbe sa jakim njemačkim snagama. Niko od nas u sastavu Prvog proleterskog korpusa, u tom periodu, ne bi mogao pouzdano reći koji su od tih obaveza i zadataka bili teži i odgovorniji.

Sušтина »uzgrednih« obaveza može se najbolje shvatiti iz slijedećih činjenica:

Prvo. U beogradskoj operaciji brojno stanje divizija Prvog proleterskog korpusa bilo je od 5 do 8 hiljada boraca. Dolaskom na bremenski front, odnosno do kraja decembra, brojno stanje poraslo je na 12 do 16 hiljada boraca. Uključiti i rasporediti tako veliki broj novih boraca u jedinice, u uslovima kada su divizije bile na liniji fronta i izvodile borbena dejstva, bio je izuzetno složen posao koji je zahtijevao angažovanje cjelokupnog starješinskog kadra. Naravno, prije rasporeda po četama trebalo je organizovati kratke kurseve za obuku svih omladinaca koji nisu služili vojni rok u bivšoj jugoslovenskoj vojsci, a takvih je bilo najviše. Održavani su i posebni kursevi za pripadnike rodova — artiljerije, inžinjerije, veze. U takvim uslovima Prvi proleterski korpus je bio, i morao je biti, i borbena formacija i velika i svojevrsna škola. I svi koji su se bavili tim poslovima smatrali su to normalnim vidom življenja i borenja, nastavljanjem procesa koji nikada nije bio lak, počev od prve ustaničke puške.

Na planu stručno-obrazovne djelatnosti valja napomenuti da su pripremani i u vlastitoj štampariji štampani razni priručnici i uputstva o mnogim tipovima naoružanja, tehničkih sredstava i slično. Posebno naglašavam da smo zbog velikih žrtava na minskim poljima, koje su Nijemci redovno postavljali ispred svojih položaja, bili prisiljeni da izradimo priručnik o minama i minskim poljima. Jedna grupa stručnjaka, pod rukovodstvom načelnika inžinjerije Korpusa, za dvadeset dana napisala je i štamkala o tome knjigu, koja je bila od velike koristi ne samo za inžinjerce. Ovo napominjem kao jedan od konkretnih dokaza pregalaštva i stvaralaštva našeg revolucionarnog kadra, o čemu je bilo reći u uvodnom izlaganju.

Ništa manje značajan posao bio je i političko vaspitanje velikog broja novih boraca koji su do tada živjeli pod intenzivnom neprijateljskom propagandom i kojima je trebalo što pristupačnije i što prije razjasniti karakter i ciljeve naše borbe, međusobne odnose u našoj vojsci, postupak prema narodu, saveznicima i mnoge druge probleme od životnog i praktičnog značenja.

Drugo. U tom periodu, novembar-decembar, a djelimično i prvih dana januara, izvršena je reorganizacija jedinica i njihovo preoružavanje. Sve brigade su preformirane u po četiri bataljona, osim Prve proleterske, a štabovi su prerasli u komande. Oformljeni su novi organi rodova — artiljerije, inžinjerije, veze i pozadine. Nešto od toga je postojalo i do tada, ali nerazvijeno i neadekvatno novostvorenom stanju. Od organa pozadine samo su sanitetska i intendantska služba bile dovoljno razvijene i imale su bogata iskustva, naročito sanitetska služba.

U okviru reorganizacije izvršene su i neke promjene u sastavu divizija. U sastav 21. divizije ušla je 21. brigada iz Pete divizije a u sastav Pete divizije ušla je Prva jugoslovenska brigada formirana u SSSR-u; Druga proleterska brigada vratila se u sastav svoje matične Druge proleterske divizije. Na dan formiranja Prve armije u njen sastav ušlo je pet divizija (Prva i Šesta proleterska, Peta i Jedanaesta krajiška i 21. srpska) i jedna konjička brigada. Sredinom januara u sastav Prve armije ušla je Druga proleterska divizija, a pred proboj sremskog fronta 15. makedonski korpus sa dve divizije, zatim 17. istočnobosanska i 22. srpska divizija i Druga tenkovska brigada.

Preoružavanje jedinica bilo je izuzetno složeno jer se odvijalo uporedo sa popunom i reorganizacijom, tako reći na liniji fronta. Nisu postojali uslovi da se to postupno izvodi po jedinicama koje bi bile izvučene u pozadinu, odnosno izvučene sa fronta. Da bi se jasnije shvatila složenost problema, treba reći da su sve divizije dobile po jednu artiljerijsku brigadu sa tri divizionu, sa ukupno oko 80 artiljerijskih oruđa i minobacača, zatim inžinjerijski bataljon i druge odgovarajuće jedinice (četu automatičara, četu izviđača, četu za vezu, četu protivavionskih mitraljeza, transportnu četu i dr.).

Uporedo sa popunom novim borcima, reorganizacijom i preoružavanjem jedinica, vršena je i reorganizacija štabova, odnosno njihovo prerastanje u komande. U štabovima su formirani, odnosno ojačani, operativni i obavještajni organi, organi za organizacijsko-mobilizacijske i personalne poslove, kao i novi organi u političkom sektoru. Ukinuti su politodjeli, a postavljeni su zamjenici komesara divizija kao partijski rukovodioci. Oformljeni su, odnosno ojačani, organi rodova i pozadine.

Iz ove vremenske distance nije lako dočarati kako su se tako ogromni i složeni poslovi u našim jedinicama, na svim nivoima, mogli uspješno izvršavati, tako reći na liniji fronta, uz izvođenje borbenih dejstava. General Dapčević u svom izlaganju dao je real-

nu ocjenu kvaliteta našeg kadra, koji je, najvećim dijelom, politički stasao u međuratnom periodu u naprednom pokretu, Partiji, SKOJ-u, radničkim sindikatima, na univerzitetima i drugdje, jednim dijelom i u Španiji, u neprekidnim borbama protiv vladajućeg reakcionarnog režima, pripremajući se za revolucionarne dane koji su bili na vidiku. Uz taj kadar, koji je dalje sazrijevao i sticao borbena iskustva stasavali su brojni borci i mlađi kadar iz redova intelektualaca, seljaka i radnika, čija je politička svijest i borbenost pod rukovodstvom Partije, na čelu sa Titom, bila osnova i uslov za dalje tokove revolucije i dalji rast oružanih snaga sve do formiranja najvećih strategijsko-operativnih formacija — armija. Samo kadar takvog kvaliteta, komunisti i revolucionari, sa stvaralačkim smislom, revolucionarnim zanosom i junaštvom mogao je da revoluciju i oslobodilačku armiju dovede do tog stepena razvitka i do konačne pobjede.

Zadržao sam se na onim zadacima i problemima koje je trebalo rješavati u procesu prelaska iz jednog stanja i stepena razvitka Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije u drugo stanje, i iz jednog kvaliteta u drugi, viši. Bez znatnog porasta brojnog stanja, novog naoružanja i opreme, bez odgovarajućih komandi i razvijenih rodova i službi ne bi moglo ni biti novog kvaliteta, odnosno ne bi moglo doći do stvaranja strategijskih formacija, armija.

Mislim da je potrebno, makar ukratko, reći i o nekim osobenostima borbenih dejstava iz prve faze trajanja sremskog fronta, tj. od početka naše ofanzive i proboja njemačke odbrane u Sremu, aprila 1945. godine. Pošto se ta dejstva svrstavaju u kategoriju frontalnog ratovanja, nužno je prethodno razjasniti šta se pod tim podrazumijeva, tj. u čemu je suština pojma, odnosno sintagme »frontalno ratovanje«.

U direktivi Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, povodom formiranja armija kao strategijsko-operativnih formacija, pored ostalog, istaknuto je da se njihovim formiranjem prelazi na frontalni način ratovanja. Samim tim, frontalno ratovanje tretira se kao glavna karakteristika dejstava tih strategijskih sastava. Takođe i u mnogim našim vojnim časopisima, knjigama i studijama često se govori da se formiranjem armija prelazi sa partizanskog na frontalni način ratovanja. Mislim da pojam, odnosno sintagma »frontalno ratovanje« nije precizno i jasno određen u smislu njegovog značenja i sadržaja. Ako je u pitanju misao i htjenje da se naglasi različitost od partizanskog načina ratovanja onda bi se takvo gledanje i moglo uslovno prihvatiti. Međutim, taj termin, od-

nosno sintagmu upotrebljavali smo i u čitavom toku NOR-a, najčešće kao kritiku tog načina ratovanja, držanja čvrstih frontova i slično. No, ako bi ta sintagma imala značenje frontalnog rasporeda snaga prilikom napada na pojedine objekte, ili čvršće odbrane slobodne teritorije, onda smo mi takva dejstva izvodili tako reći u toku čitavog rata. Naravno, posebno je pitanje kakvim je stepenom odsudnosti u odbrani trebalo držati pojedine frontove. To je zavisilo od umjeća i sposobnosti svake konkretne komande, odnosno komandanta. Logično je da u uslovima partizanskog ratovanja, kada je neprijatelj bio u situaciji da na određenim pravcima, odnosno teritoriji, može angažovati znatno jače snage od naših, držanje čvrstih frontova, uz velike gubitke, bilo bi pogrešno, i u tom smislu kritika takvih operativno-taktičkih postupaka bila je opravdana. Naravno, nekad se dešavalo da se na dijelu fronta mora prihvatiti i odsudna odbrana po svaku cijenu, bez obzira na gubitke — žrtvuje se dio radi cjeline.

Ovih nekoliko napomena rezultiraju iz mog mišljenja da je netačna teza da smo formiranjem armijskih sastava prešli na frontalni način ratovanja. Frontalni način dejstva, odnosno ratovanja, sasvim je normalna pojava kada se god branila, ili proširivala *trajno oslobođena teritorija* i to sa sastavima prije formiranja armija. Takva dejstva izvodile su snage Prve armijske grupe u okviru beogradske operacije. I ne samo one, i ne samo na tom prostoru. Prema tome, stvaranje armija kao strategijsko-operativnih formacija ne predstavlja nov kvalitet u smislu prelaska na frontalni način ratovanja. Nov kvalitet je u tome što su ti sastavi, osloncem na trajno oslobođenu teritoriju, višestruko narasli po brojnom stanju (divizije 12—16 hiljada boraca, armije na oko 100 hiljada boraca), što je u jedinicama tih sastava uvedeno novo naoružanje i oprema, odnosno razvijeni su svi rodovi (tenkovske brigade nešto kasnije), službe i pozadina. Takvim organizacionim promjenama, brojnošću i tehničkom opremljenošću, sa *osloncem na trajno oslobođenu teritoriju*, Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije prerasla je u savremenu, modernu armiju, sposobnu da samostalno izvodi borbena dejstva na svakom zemljištu. U tome je, mislim, suština novog kvaliteta u razvoju oružanih snaga koji je nastao formiranjem armija kao strategijsko-operativnih grupacija.

Divizije Prvog proleterskog korpusa, poslije završetka beogradske operacije i dolaska na sremski front, stupile su u borbe sa snagama njemačkog 34. korpusa, koji je organizovao odbranu u više uzastopnih pojaseva. Posle odlaska 68. sovjetskog korpusa, Prva armija držala je samostalno front između Save i Dunava.

U takvim uslovima, sa minimalnim mogućnostima manevra, odnosno obilaska i udara u bokove i pozadinu, sa izuzetkom jednog upada konjičke brigade do Županje kroz Bosutsku šumu, divizije Prvog proleterskog korpusa, odnosno Prve armije, napadale su frontalno, potiskivale njemačke snage sa prvih na slijedeće položaje, odnosno odstupale na položaje našeg drugog pojasa odbrane pred njemačkim snagama koje su prelazile u protivofanzivu. Takav način izvođenja borbenih dejstava poprimao je oblik pozicijskog ratovanja, sa naizmjeničnim ofanzivnim dejstvima oba protivnika sa ograničenim ciljem.

Takav način izvođenja borbenih dejstava, sve do aprila 1945. bio je uslovljen odnosom snaga i naoružanja, prvenstveno u tenkovima i artiljeriji. Osim toga, naše su divizije još uvijek bile u procesu preoružavanja, a naša artiljerija je bila inferiorna u odnosu na njemačku. To je uslovalo naše velike gubitke — i prilikom našeg nastupanja, a naročito prilikom njemačkih protivofanziva i našeg odstupanja na prihvatne položaje. U dvije njemačke protivofanzive, 4. i 17. januara, iako izvedene sa ograničenim ciljem, naše su divizije pretrpjele teške gubitke u ljudstvu i u naoružanju, posebno u artiljeriji.

Dva glavna faktora uslovila su našu nemoć u odnosu na protivnika: prvi, nedostatak tenkova (poznato je da su tenkovi i samohodna oruđa bili najefikasnija sredstva u borbi protiv tenkova), i drugi — što je naša protivtenkovska artiljerija bila slaba i neadekvatna na takvom (ravnom) terenu. Topovi su imali kalibar 45 mm, i još na konjsku vuču. Crvena armija je te topove već tada zamijenila boljim.

Naravno, osim ova dva glavna razloga bilo je i drugih: nedostatak protivtenkovskih i protivpješadijskih mina i municije, nedovoljna uvježbanost posluge na topovima, nedostatak iskustva i slično.

Iz izloženog se može izvesti zaključak da iako je Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije, prerastanjem u savremenu armiju, bila uglavnom sposobna da se bori sa svakim protivnikom i na svakom zemljištu — ipak je ta savremenost, u prvim mjesecima postojanja naših armija, bila još skromna. Što se tiče Prve armije, ona se, u predahu do prvih dana aprila, kalila, obučavala i pripremala za predstojeće zadatke. U tom periodu dobila je i jednu tenkovsku brigadu, čime je znatno ojačala. Uz moćnu podršku avijacije, Armija je uspješno izvršila proboj njemačke odbrane na sremskom frontu, primjenjujući i manevar grupe divizija južno od Save, i produžila ofanzivna dejstva i nastupanje, poslije oslobođenja Vukovara i Vin-

kovaca, sve do konačne pobjede. No, pri tome ne treba zaboraviti da je do tada moćna njemačka armija već bila na zalasku svoje moći; da je bila siromašnija u tenkovima i artiljeriji i bez avio-podrške na našem frontu; ona u to vrijeme nije imala mogućnosti za adekvatnu popunu ljudstvom, pa je samim tim, bila slabijeg morala, a to su sve elementi koji su usloveli i umanjili stepen njene borbene sposobnosti.

Mislim da je potrebno, makar ukratko, osvrnuti se i na rad pozadinskih službi u periodu o kojem je riječ. Intendantska služba nije imala nikakvih problema sa ishranom boraca. Prvi put u toku našeg narodnooslobodilačkog rata, ona je spokojno obavljala svoj posao. Ishrana je bila veoma dobra, a dosta uspješno smo se snalazili i u pogledu odjeće i obuće. Što se tiče rada i uloge sanitetske službe u periodu o kome je riječ — to je posebna tema i zaslužuje posebno razmatranje. U najkraćem, sa sigurnošću se može reći da je sanitetska služba u Prvoj armiji, od bataljonskih i brigadnih previjališta, preko divizijskih medicinskih centara do armijskih bolnica i armijskog sanitetskog odjeljenja, obavila svoju ulogu na najbolji mogući način, vraćajući hiljade izliječenih boraca u jedinice.

Takođe, neophodno je spomenuti veliku pomoć i doprinos naroda u Sremu i organa nove narodne vlasti. Ta je pomoć bila velika i svestrana. Spomenuti ću samo jedan vid te pomoći. Narod Srema je, uz prisustvo vojnih stručnjaka, uredio treći pojas odbrane od nekoliko rovova i saobraćajnica od Dunava do Bosuta, što je još jedna potvrda karaktera našeg opštenarodnog rata i jedinstva armije i naroda, a o čemu je govorio general Dapčević u svom izlaganju.

I na kraju, što ne znači da je na posljednjem mjestu, nekoliko riječi o pitanju koje je po svom karakteru više političko nego vojno, mada takvo odvojeno posmatranje bitnih pitanja narodnooslobodilačke borbe i revolucije nije karakteristika strategije našeg narodnooslobodilačkog rata.

Može se logično postaviti i ovakvo pitanje: da li je i koliko veliko povećanje brojnog stanja divizija (sa 4—5 hiljada na 12—16 hiljada), tj. tako veliki priliv novih boraca relativno niskog političkog nivoa, uticao na moralno-političku vrijednost i čvrstinu naših jedinica? Novim brojnim stanjem uveliko je izmijenjen odnos između članova Komunističke partije Jugoslavije i onih koji to nisu bili, između starih provjerenih i novih neiskusnih boraca. Ti stari borci, bez obzira da li su ili nisu bili članovi Partije, bili su veliki oslonac i pomoć partijskoj organizaciji.

Naravno, mnogobrojni borci imali su različito političko opredjeljenje. Vjerovatno da je najveći broj tih boraca dolazak u Prvu armiju shvatio kao patriotsku obavezu da se dobrovoljno uključe u borbu za oslobođenje zemlje; drugu kategoriju boraca činili su oni koji su ranije, duže ili kraće vrijeme, bili na strani neprijatelja, a čiji je glavni motiv dolaska u naše jedinice bio da se dokažu kao ispravni patrioti; treću kategoriju činili su, uglavnom, borci koji su mobilisani, a čija je, vjerovatno, deviza bila: boriti se koliko se mora, maksimalno izbjegavati teže situacije i po svaku cijenu živ se vratiti kući.

Značajna izmjena strukture boračkog sastava nametala je nužnost izvjesnih izmjena u pogledu oblika discipline, odnosa, i slično. Iz tih razloga Vrhovni štab NOVJ je, negdje sredinom decembra 1944, poslao direktivu o nužnosti uvođenja »gvozdena« discipline u svim našim jedinicama. Do tada, odnosno do formiranja armija, prevladavala je svjesna disciplina, jer se radilo o borcima koji su dobrovoljno stupili u redove armije, jer su *htjeli* a ne *morali* da se bore za ciljeve narodnooslobodilačke borbe.

U revolucionarnim armijama, kakva je naša bila u ratu, kakva je i danas, a takva mora biti uvijek, većina boraca se borila zato što je to *htjela* i *željela*, jer je bila motivisana revolucionarnim ciljem i potrebom da se izbori sloboda i pobjedi revolucija, odnosno da se odbrani sloboda i tekovine revolucije, a ne zato što je morala da se bori. U drugim armijama i motivi su drugi: u njima su se vojnici borili zato što su morali, što ih je sistem na to tjerao. Naravno, politička strategija, a ne vojna, uslovljava karakter armije pa i motivisanost boraca za borbu. To spominjem kao nezaobilazan element u ocjeni snage, čvrstine i spremnosti naše armije tog i, naravno, ne samo tog perioda.